

कक्षीवान् दैर्घतमस औशिजः। अश्विनौ । त्रिष्टुप्

नासत्याभ्यां बर्हिर्ऋव प्र वृञ्जे स्तोमौ इयम्यभ्रियेव वातः।

यावर्भगाय विमदाय जायां सेनाजुवा न्यूहतु रथेन ॥ १.११६.०१

अश्वः प्राणस्य प्रतीको वेदे । अश्वी प्राणवशीकरणशक्तिः । श्वासप्रश्वासयोः
आधारभूतप्राणापानवशीकरणशक्ती अश्विनौ । प्राणापानवशीकरणादारोग्यम् ।
तस्मादश्विनावारोग्यदेवते । तयोः कार्यमत्रोच्यते । तयोरारोग्यदानकर्माणि पङ्गोश्चरणदानमन्धस्य
नेत्रदानं वृद्धस्य तारुण्यदानमित्यादीन्यत्र कथितानि । तेषामाध्यात्मिकोर्थश्च ध्यातव्यः । शोभनमार्गे
गतिवियुक्तस्य शोभनमार्गगतिदानं परमार्थसत्यमपश्यतः तद्दर्शनदानमुपासनाया आवृत्त्या
यातयामभूतायाः नवीकरणं प्राणापानवशीकरणेन संसिद्धयतीत्यध्यात्मोर्थश्च ध्यातव्यः ।

नासत्याभ्याम्- असत्यरहिताभ्यामश्विभ्याम् । बर्हिः प्र वृञ्जे इव- उपासनाय बर्हिः आवर्जितं
आस्तुतमिव । चित्ताकाशासनं संपादितमिव । अभ्रियाणि- मेघस्थोदकानि । वात इव- वायुरिव ।
स्तोमान्- मन्त्रान् । इयमि- प्रेरयामि । यौ । अर्भगाय- धर्मसन्तानेच्छवे । अर्भः बालः पुत्रः । अर्भं
प्रति गन्ता पुत्रार्थं प्रयत्नं कुर्वाण इति अर्भगः । विमदाय- अहङ्काररहिताय स्वोपासकाय ।
विशेषानन्दयुक्तायेति वा । वि वो मद इति श्रुतेः । सेनाजुवा- आत्मावरणशक्तिविरोधिसेनाप्रेरकेण ।
रथेन- रथोपलक्षितलक्ष्यप्रापकगतिभूतेनर्तेन । को अद्य युङ्क्ते धुरि गा ऋतस्येति श्रुतेः
रथस्यर्तत्वम् । जायाम्- भार्याम् । न्यूहतुः- नितरां प्रापयामासतुः । धर्मसन्तानप्राप्तये प्रार्थयते
विमदायोपासकाय ऋतयुक्तां भार्यामश्विनौ प्राणापानवशीकरौ प्रयच्छत इति भावः ॥१॥

वीळुपत्नभिराशुहेमभिर्वा देवानां वा जूतिभिः शाशदाना ।

तद्रासभो नासत्या सहस्रमाजा यमस्य प्रधने जिगाय ॥ १.११६.०२

वीळुपत्मभिः- बलवदुत्पतनैः। आशुहेमभिः- शीघ्रगमनैः। देवानां जूतिभिः- देवप्रेरणैः।
शाशदाना- प्रेर्यमाणौ। नासत्या। तद्रासभः- तयोर्वाहनभूतः प्राणविशेषः। यमस्य-
अहिंसादिचित्तोपरमाधिदैवतस्य। प्रधने- प्रकर्षचिद्रश्मिलाभोपाये। आज्ञा-
आत्मावरणशक्तिभिर्जनितयुद्धे। सहस्रम्- अनन्तं चिद्रश्मिसमूहम्। जिगाय- जितवान्॥२॥

तुग्रो ह भुज्युमंश्चिनोदमेघे रयिं न कश्चिन्ममृवाँ अवाहाः।
तमूहथुनौभिरात्मन्वतीभिरन्तरिक्षप्रुद्धिरपौदकाभिः ॥ १.११६.०३

ममृवान्- म्रियमाणः। मृड् प्राणत्यागे। कश्चित्। रयिं न- धनमिव। तुग्रः- चिद्रश्मिमय
आत्मसूर्यः। तुग्रशब्दो रश्मिनामसु पठितः। भुज्युम्- भोक्तारं विषयभोगपतितं जीवमिति भावः।
उदमेघे- संसारसमुद्रे। उदकैर्मिह्यते सिच्यते इति उदमेघः। अवाहाः- तत्याज। आत्मन्वतीभिः-
आत्मज्ञानसंपन्नैः। अन्तरिक्षप्रुद्धिः- प्राणमार्गचरैः। प्रुड् गतौ। अपोदकाभिः-
उदकोपलक्षितमूलशक्तिप्रवाहाविद्धाभिः। नौभिः- तारणशक्तिभिः। तम्- भुज्युम्। ऊहथुः।
भुज्युमंहसः पिपृथो निरश्चिनेति श्रुतिरत्रानुसन्धेया ॥३॥

तिस्रः क्षपस्त्रिरहातिव्रजद्भिर्नासत्या भुज्युमूहथुः पतंगैः।

समुद्रस्य धन्वन्नार्द्रस्य पारे त्रिभी रथैः शतपद्भिः षळश्वैः ॥ १.११६.०४

समुद्रस्य धन्वन्- समुद्रमध्यस्थमरुप्रदेशे स्थितम्। भुज्युम्। पतङ्गैः- पतनशीलैः। शतपद्भिः-
अनन्तगतिमद्भिः। षळश्वैः- षडश्वसंपन्नैः। त्रिभी रथैः- त्रिभिः स्ववाहनैः। तिस्रः क्षपः- त्रिरात्रम्।
त्रिरहा- त्रिदिनम्। अतिव्रजद्भिः- अतिक्रम्य गच्छद्भिः। आर्द्रस्य पारे- समुद्रपारम्। ऊहथुः।
समुद्रश्चित्तमिति वामदैव्यसूक्तेन ज्ञायते। तत्स्थो मरुप्रदेशः चित्तशुष्कत्वमेव। तत्स्थ

उपासकस्तत्तरणं प्रार्थयते । भूर्भुवःसुवरूपलक्षितशरीरप्राणमनांस्येवात्र दिनत्रयम् । तत्तारणाय
अध्यात्मसाधने यास्तिस्रो गतयस्ता एव रथाः । तत्तद्गतिस्थप्राणापानावेव षडश्वाः स्युः ।
तद्वशीकरणत्तारणायाश्विनौ भुज्यव उपकुरुतः । अयमाध्यात्मिकोऽर्थः ॥४॥

अनारम्भणे तदवीरयेथामनास्थाने अग्रभणे समुद्रे ।

यदश्विना ऊहथुर्भुज्युमस्तं शतारित्रां नावमातस्थिवांसम् ॥ १.११६.०५

अनारम्भणे- आलम्बरहिते । अनास्थाने- अलब्धभूमिके । अग्रभणे- अग्राह्ये । समुद्रे चित्ते । तत् ।
अवीरयेथाम्- वीर्यं चक्रथुः । शतारित्राम्- बहुरित्रां शीघ्रगमनशीलामिति भावः । यैः काष्ठैः पार्श्वतो
बद्धैर्जलालोडने सति नौः शीघ्रं गच्छति तान्यरित्राणि । नावम्- नौकोपलक्षिताश्वितारणशक्तिम् ।
आतस्थिवांसम्- आश्रितम् । भुज्युम् । अश्विना । अस्तम्- भुज्युसदनं स्वरूपम् । ऊहथुः ॥५॥

यमश्विना ददथुः श्वेतमश्वमघाश्वाय शश्वदित्स्वस्ति ।

तद्वा दात्रं महि कीर्तेन्यं भूत्पैद्वो वाजी सदमिद्धव्यो अर्यः ॥ १.११६.०६

यम् । श्वेतम्- शुभ्रं दीप्तिमन्तम् । अश्वम्- अश्वोपलक्षितप्राणम् । अघाश्वाय- अहन्तव्याश्वाय
अहन्तव्यप्राणायेति भावः । अश्विना- प्राणेशौ । ददथुः- दत्तवन्तौ । स्वस्ति- योऽश्वो मङ्गलम् ।
शश्वत्- निरन्तरम् । इत्- एव चकार । तत् । वाम्- युवयोः । दात्रम्- दानम् । महि- महत् ।
कीर्तेन्यम्- प्रशंस्यम् । भूत्- अभूत् । वाजी- गतिशीलः । पैद्वः- अश्वः प्राणः । सदमित्- सदैव ।
हव्यः- आहूतः । अर्यः- पूज्यः ॥६॥

युवं नरा स्तुवते पञ्जियाय कक्षीवते अरदतं पुरंधिम् ।

कारोतराच्छफादश्वस्य वृष्णः शतं कुम्भाँ असिञ्चतं सुरायाः ॥ १.११६.०७

युवम्- युवाम् । नरा- नेतारौ । स्तुवते- स्तोत्रे । पञ्जियाय- दृढाय । कक्षीवते- मन्त्रवर्गसंपन्नाय ।
 ध्यानभावनाश्रेणीसंपन्नाय वा । पुरन्धिम्- प्रभूतां धियम् । अरदतम्- व्यलिखतम् । रद विलेखने ।
 वृष्णः- वर्षकस्य । अश्वस्य- वाजिनः । कारोतरात्- चाषणीभूतात् । शफात्- खुरात् ।
 पवित्रीकरणप्राणगतेरिति भावः । सुरायाः शतं कुम्भान्- प्रभूतोदककुम्भान् ।
 उदकोपलक्षितमूलशक्तिप्रवाहान् । असिञ्चतम्- अक्षारयतम् । षिचिर् क्षरणे ॥७॥

हिमेनाग्निं ग्रंसमवारयेथां पितुमतीमूर्जमस्मा अधत्तम् ।

ऋबीसे अत्रिमश्विनावनीतमुन्निन्यथुः सर्वगणं स्वस्ति ॥ १.११६.०८

हिमेन- शीतवृष्ट्युदकेन । अग्निम्- अग्निसमम् । ग्रंसम्- निदाघम् । अवारयेथाम्- निवारितवन्तौ ।
 ऋबीसे- अपगततेजस्के पृथिवीद्रव्ये । अश्विनौ । अवनीतम्- अवस्तानीतं अन्तर्धानगतमिति
 भावः । सर्वगणम्-सर्वगणवन्तम् । सर्वभूतहितमिति भावः । अत्रिम- अत्तारमग्निम् । उन्निन्यथुः-
 उपरि नीतवन्तौ प्रकटितवन्ताविति भावः । पितुमतीम्- एवमन्नयुक्ताम् । ऊर्ज- शक्तिम् । अस्मै-
 एतस्मै विशे । अधत्तम्- धरतः । एवमातपाधिक्ये शैत्यं कुर्वन्तौ शैत्याधिक्ये घर्ममुत्पादयन्तावन्नं
 पक्वं प्रजाभ्यो रचयत अश्विनौ प्राणापानेशावित्याधिभौतिकम् । अथाध्यात्मिकम् । दैवप्रज्ञां
 निःश्रेयसात्मिकां मनुष्यप्रज्ञामभ्युदयात्मिकां पौनःपुन्येन रचयतः प्राणापानवशीकरणशक्ती ॥८॥

परावतं नासत्यानुदेथामुच्चाबुध्नं चक्रथुर्जिह्वारम् ।

क्षरन्नापो न पायनाय राये सहस्राय तृष्यते गोतमस्य ॥ १.११६.०९

तृष्यते- जिज्ञासवे । गोतमस्य- अतिशयेन चिद्रश्म्युपासकाय । सहस्राय- प्रभूताय । राये-
 दानयोग्यधनाय । पायनाय न- पानाय च । अनुभूतये चेति भावः । आपः- जीवोदकानि । क्षरन् ।
 अवतम्- उदकस्थानं मूलशक्तिप्रवाहस्थानमित्याध्यात्मिके । नासत्या- मिथ्यारहितौ । परा- परात्

स्थानादागतम् । अनुदेथाम्- प्रेरितवन्तौ । जिह्वारम्- एकाग्रतासंपन्नधारणाख्यकुटिलद्वारम् ।
उच्चाबुधम्- उत्कृष्टपरमार्थमूलमुदकोपलक्षितमूलशक्तिप्रवाहम् । चक्रथुः- अकुरुतम् ॥९॥

जुजुरुषौ नासत्योत वव्रिं प्रामुञ्चतं द्रापिमिव च्यवानात् ।

प्रातिरतं जहितस्यायुर्दस्त्रादित्पतिमकृणुतं कनीनाम् ॥ १.११६.१०

जुजुरुषः- जीर्णस्य । जृषू वयोहानौ । च्यवानात्- जरसा च्युतिमतः । वव्रिम्- शरीरे व्याप्तां
जरसम् । नासत्या- मिथ्यारहितौ । द्रापिमिव- कवचमिव । प्रामुञ्चतम्- विमुच्य पालितवन्तौ ।
दस्त्रा- दर्शनीयौ । जहितस्य- जीर्ण इति सर्वैस्त्यक्तस्य । ओहाक् त्यागे । आयुः- जीवनम् ।
प्रातिरतम्- वर्धितवन्तौ । आत्- अनन्तरम् । इत्- एव । कनीनाम्- कमनीयानां भावनानाम् ।
पतिम्- पालकम् । अकृणुतम्- कृतवन्तौ । उपासकस्योपासनं ध्यानं वा जीर्णं यातयामं भवति चेत्
प्राणापानवशाभ्यास एव तदभिनवं करोतीति भावः ॥१०॥

तद्वा नरा शंस्यं राध्यं चाभिष्टिमन्नासत्या वरूथम् ।

यद्विद्वांसा निधिमिवापगूळमुद्दृशतादूपथुर्वन्दनाय ॥ १.११६.११

वन्दनाय- नमस्कुर्वते । नरा- नेतारौ । विद्वांसा- ज्ञानिनौ । नासत्यौ- सत्यस्वरूपावश्विनौ । यत् ।
निधिमिव अपगूळम्- निक्षिप्तनिधिमिव स्थितं परमार्थसत्यम् । शंस्यम्- प्रशंसनीयम् । राध्यम्-
संसिद्धिमयम् । अभिष्टिमत्- लोकहितैषणायुक्तम् । वरूथम्- वरम् । तत् । दर्शतात् - दर्शनीयात्
दर्शनस्य विद्यार्थत्त्वादध्येतव्यादिति भावः । उपथुः- उदहार्षम् । डुवप् बीजतन्तुसन्ताने ॥११॥

तद्वा नरा सनये दंसं उग्रमाविष्कृणोमि तन्यतुर्न वृष्टिम् ।

दुध्यङ्गु यन्मध्वाथर्वणो वामश्वस्य शीर्ष्णा प्र यदीमुवाच ॥ १.११६.१२

आथर्वणः- मन्त्रवित्। अथ लोकमङ्गलाय वेदविशेषं प्रस्तौतीत्यथर्वेति शब्दकल्पद्रुमे। दध्यङ्-
धारणावानुपासकः। धारकमञ्चतीति दध्यङ् । वाम्- युवयोः। अश्वस्य शीष्णा-
अश्वशिरोपलक्षितमुख्यप्राणेन। ईम्- इमाम्। मधु- मधुविद्यां सोमाख्याम्। ह- आश्चर्यतया। प्र-
प्रकर्षेण। उवाच- अब्रवीत्। तत्। वाम्- युवयोः। नरा- हे नेतारौ। उग्रम्- वीर्यसंपन्नम्। दंस-
कर्म। सनये- अस्माकं संपल्लाभाय। तन्यतुः- मेघरवः। वृष्टिं न- वृष्टिमिव। आविष्कृणोमि-
प्रकटयामि ॥१२॥

अजोहवीन्नासत्या करा वाँ महे यामन्पुरुभुजा पुरंधिः।

श्रुतं तच्छासुरिव वध्निमत्या हिरण्यहस्तमश्विनावदत्तम्॥ १.११६.१३

नासत्या- मिथ्यारहितावश्विनौ। करा- शोभनकर्तारौ। वाम्- युवाम्। महे- महति। यामन्- पथि।
पुरुभुजा- बहुभोगवन्तौ। पुरन्धिः- बहुधारणावती। अजुहोत्- आजुहाव। वध्निमत्याः- चित्तस्य
देशबन्धनयुक्तायाः। त्वं विश्वस्य जगत इति मन्त्रे वध्निशब्दस्य पाशार्थ उच्यते सायणेन। बध्यते
अनेनेति वध्निः। तत्- तदाह्वानम्। शासुरिव- शासकस्याचार्यस्य शिष्यो यथा तथा। श्रुतम्-
अश्रुणुतम्। अश्विना- प्राणेशौ। हिरण्यहस्तम्- बहुसुवर्णदानवन्तं पुत्रम्। अदत्तम्- तस्यै
दत्तवन्तौ ॥१३॥

आस्त्रो वृकस्य वर्तिकामभीके युवं नरा नासत्यामुमुक्तम्।

उतो क्विं पुरुभुजा युवं ह कृपमाणमकृणुतं विचक्षे॥ १.११६.१४

नरा नासत्या। युवम्- युवाम्। वृकस्य- विकर्तकस्यादातुः सुखादिदुःखनिधनात्तुः। आस्त्रः-
मुखात्। वर्तिकाम्- पक्षिणीम्। अमुमुक्तम्- विमोचितवन्तौ। वर्तिका मुमुक्षुप्रतीकभूता। उतो- अपि

च । पुरुभुजा- बहुभोगिनौ । युवम्- युवाम् । कृपमाणम्- शोभनकर्मवन्तम् । कविम्-
सूक्ष्मदर्शनसमर्थम् । विचक्षे- विशेषविद्यादर्शनाय । ह- आश्चर्येण । अकृणुतम्- कृतवन्तौ ॥१४ ॥

चरित्रं हि वेरिवाच्छेदि पुर्णमाजा खेलस्य परितक्यायाम् ।

सद्यो जङ्घामायसीं विशपलायै धने हिते सतवे प्रत्यधत्तम् ॥ १.११६.१५

खेलस्य- विहारमय्याः । विशपलायाः- विशां पालनसङ्ग्रहशक्त्याः । ला ग्रहे । परितक्यायाम्-
निशायामिति यास्कः । अन्धकारे इति भावः । आज्ञा- आत्मावरणशक्तिभिर्जनितयुद्धे । चरित्रम्-
गतिः । वेरिव- पक्षिणो गतिरिव । अवाच्छेदि- छिन्नाऽभूत् । हि- खलु । सद्यः- क्षणेन । विशपलायै-
विशां पालनसङ्ग्रहशक्त्यै । आयसीम्- अयोवत् दृढाम् । जङ्घाम्- गतिमिति भावः । हिते धने-
वृत्रपिहितचिद्रश्मीनुद्दिश्य । सतवे- गमनाय । प्रत्यधत्तम् ॥१५ ॥

शतं मेषान्वृक्ये चक्षदानमृज्राश्वं तं पितान्धं चकार ।

तस्माऽक्षी नासत्या विचक्ष आधत्तं दस्त्रा भिषजावनर्वन् ॥ १.११६.१६

शतं मेषान्- दर्शनशतं विद्याशतं वा । मिष धातोर्दर्शनार्थः काव्येषु प्रसिद्धो मिषतां
सर्वरक्षसामित्यादिषु । वृक्ये- विकर्तके स्वार्थभावने । चक्षदानम्- अदनाय प्रदातारम् । ऋज्राश्वम्-
शोभनगतियुक्तप्राणोपासकम् । तम् । पिता- पितामहो हिरण्यगर्भो दर्शनदायकः । अन्धम्-
दर्शनवियुक्तम् । चकार- अकरोत् । तस्मै- अमुष्मै । अनर्वन्- प्राणोपासनवियोजिते मार्गे पश्चात्तापेन
स्थिताय । नासत्यौ- प्राणेशौ । दस्त्रा- दर्शनीयावश्विनौ । भिषजौ- वैद्यौ । विचक्षे- दर्शनाय । अक्षी-
तपोलब्धचक्षुषी । आधत्तम् ॥१६ ॥

आ वां रथं दुहिता सूर्यस्य कार्ष्णैवातिष्ठदर्वता जयन्ती ।

विश्वे देवा अन्वमन्यन्त हृद्भिः समु श्रिया नासत्या सचेथे ॥ १.११६.१७

सूर्यस्य दुहिता- उषा ज्ञानोदयदेवता । अर्वता- प्राणेन । जयन्ती- वृत्राणि जयन्ती । वाम्- युवयोः ।
कार्ष्मेव- काष्ठभूतमिव स्थितम् । रथम्- वाहनं लक्ष्यप्रापकगतिशक्तिप्रतीकम् । आ- आभिमुख्येन
शास्त्रमर्यादया वा । अतिष्ठत्- आस्थितवती । विश्वे देवाः- सर्वा देवताः । हृद्भिः- स्वहृदयैः ।
अन्वमन्यन्त- तस्या आरोहणमनुभूतवन्तः । नासत्या- हे सत्यस्वरूपावश्विनौ । सम्- सम्यक् ।
श्रिया- लक्ष्म्या । सचेथे- सङ्गच्छेथाम् ॥१७ ॥

यदयातं दिवोदासाय वर्तिर्भरद्वाजायाश्विना हयन्ता ।

रेवदुवाह सचनो रथौ वां वृषभश्च शिंशुमारश्च युक्ता ॥ १.११६.१८

यत्- यदा । हयन्ता- आहूतौ । अश्विना- प्राणेशौ । भरद्वाजाय- अतिथिभ्योन्नधारकाय ।
दिवोदासाय- द्योतनशक्तिसेवकायोपासकाय । वर्तिः- तस्य सद्यः । अयातम्- अगच्छतम् । तदा ।
वां सचनो रथः- भवत्सेवकवाहनं लक्ष्यप्रापकगतिशक्तिभूतमृतम् । रेवत्- दानयोग्यसंपदम् । उवाह-
अवहत् । वृषभश्च । शिंशुमारश्च- ग्राहश्च । युक्ता- परस्परविरोधिनावपि अश्विप्रभावेण संयुक्तौ
आस्ताम् । अहिंसाप्रतिष्ठायां तत्सन्निधौ वैरत्याग इति हि योगशास्त्रे ॥१८ ॥

रयिं सुक्षत्रं स्वपत्यमायुः सुवीर्यं नासत्या वहन्ता ।

आ जह्वावीं समनसोप वाजैस्त्रिरहो भागं दधतीमयातम् ॥ १.११६.१९

रयिम्- दानयोग्यसंपदम् । सुक्षत्रम्- शोभनभरणधर्मम् । स्वपत्यम्- शोभनसन्ततिम् । सुवीर्यं-
शोभनपराक्रमम् । नासत्या- सत्यस्वरूपौ । वहन्ता- भरन्तौ । समनसा- समानध्यानौ । वाजैः-
शोभनगतिभिः । त्रिरहो भागम्- त्रिवारं दिवसस्य भागम् । दधातीम्- भरन्तीम् । जह्वावीम्-

हेयविरोधिनीम् । जहत्यास्त्याज्याया विरोधिनीमिति दयानन्दः । आ- आभिमुख्येन । उप
आयातम्- आगच्छतम् ॥१९॥

परिविष्टं जाहुषं विश्वतः सीं सुगेभिर्नक्तमूहथू रजोभिः ।

विभिन्दुना नासत्या रथेन वि पर्वतां अजरयू अयातम् ॥ १.११६.२०

अजरयू- जरारहितौ । नासत्या- सत्यस्वरूपावश्विनौ । जाहुषम्- सुगतिमुपासकम् । ओहाङ्
गतौ । विश्वतः- सर्वतः । परिविष्टम्- वृत्रैः परिवृतम् । पर्वतान् विभिन्दुना-
गिर्युपलक्षितजडभेदकेन । रथेन- स्ववाहनभूतर्तेन लक्ष्यप्रापकगतिशक्तिभूतेन । नक्तम्-
निशायामपि । सुगेभिः- सुखेन गन्तुं समर्थाभिः । रजोभिः- स्वशक्तिभिः । ऊहथुः । वि- विशेषेण ।
अयातम्- अगच्छतम् ॥२०॥

एकस्या वस्तोरावतं रणाय वशमश्विना सनये सहस्रा ।

निरहतं दुच्छुना इन्द्रवन्ता पृथुश्रवसो वृषणावरातीः ॥ १.११६.२१

वशम्- वशिनमुपासकम् । अश्विना- प्राणेशौ । सहस्रा सनये- प्रभूतसंपल्लाभाय । एकस्या वस्तोः
रणाय- अद्वैते परमार्थतत्त्वे रमणाय । आवतम्- अरक्षतम् । पृथुश्रवसः-
मन्त्रश्रवणोपलक्षितानुभूतिमत उपासकाय । वृषणौ- वर्षकौ । इन्द्रवन्ता- ईशानवन्तौ । दुच्छुनाः-
सुखादिदुःखनिधनाख्यदौष्ट्यसुखेन लोभयतश्चरतः । अरातीः- अस्मद्वाधकबाह्याभ्यन्तरशत्रून् ।
निरहतम्- निःशेषेणावधिष्टम् ॥२१॥

शरस्य चिदार्चत्कस्यावतादा नीचादुच्चा चक्रथुः पातवे वाः ।

शयवे चिन्नासत्या शचीभिर्जसुरये स्तर्यं पिप्यथुर्गाम् ॥ १.११६.२२

आर्चकस्य- अञ्चतः सत्कुर्वतः शिष्टस्यानुकम्पकस्य । अत्रार्चधातोर्बाहुलकादौणादिकोऽतिः
 प्रत्ययः । ततोऽनुकम्पायां क इति दयानन्दः । शरस्य- हिंसकस्य खननशीलस्येति भावः । नीचात्-
 नीचीनात् । अवातात्- कूपात् । पातवे- पानाय । वाः- उदकम् । उच्चा- उपरिष्ठात् । आ-
 आभिमुख्येन । चक्रतुः । चित्तखननशीलस्य दुःसंस्कारहिंसकस्य मनसो गाधप्रदेशादनुभूतये
 मूलशक्तिधाराश्चक्रतुरित्याध्यात्मिके । जसुरये- श्रान्ताय हिंसाय । जसु हिंसायाम् । शयवे-
 निद्रोपलक्षिततमोबद्धापोपासकाय । स्तर्य- आच्छादितम् । गाम्- चिद्रश्मिम् । नासत्या-
 सत्यभूतावश्विनौ । पिप्यथुः- विमुच्यावर्धयथम् । प्यायी वृद्धौ ॥२२॥

अवस्यते स्तुवते कृष्ण्याय ऋजूयते नासत्या शचीभिः ।

पशुं न नष्टमिव दर्शनाय विष्णाप्वं ददथुर्विश्वकाय ॥ १.११६.२३

अवस्यते- रक्षेच्छवे । स्तुवते- मन्त्रस्तुतिसंपन्नाय । जूयते- आजविच्छवे । कृष्ण्याय-
 आकर्षणभूतप्राणोपासकाय । विश्वकाय- विश्वहिते प्रवृत्ताय । नासत्या- सत्यभूतावश्विनौ ।
 शचीभिः- प्रज्ञाभिः । पशुं न नष्टमिव- विनष्टं धेनुमिव नष्टम् । विष्णाप्वम्- वैष्णवपदप्राप्तिम् ।
 विश्वव्यापी परमात्मा विष्णो विष्णुर्वा । तत्पदप्राप्तिम् । दर्शनाय । ददथुः- दत्तवन्तौ ॥२३॥

दश रात्रीरशिवेना नव द्यूनवनद्धं श्रथितमप्स्वन्तः ।

विप्रुतं रेभमुदनि प्रवृक्तमुन्निन्यथुः सोममिव सुवेण ॥ १.११६.२४

दश रात्रीः नव द्यून्- दशदिनपर्यन्तम् । अशिवेन- अमङ्गलेन बन्धेन । अवनद्धम्- बद्धम् । णह
 बन्धने । अप्स्वन्तः- उदकमध्ये मूलशक्तिप्रवाहमध्ये । श्रथितम्- हिंसितम् । उदनि- उदके
 मूलशक्तिप्रवाहमध्ये । विप्रुतम्- विप्लुतम् । प्रवृक्तम्- छिन्नम् । रेभम्- मन्त्रजपकर्तारमुपासकम् ।
 सुवेण- पात्रेण । सोममिव- सोमलतानिष्कृष्टरसमिव । उन्निन्यथुः- उत्तीर्णं कृतवन्तौ ॥२४॥

प्र वां दंसांस्यश्विनाववोचमस्य पतिः स्यां सुगवः सुवीरः।

उत पश्यन्नश्वुवन्दीर्घमायुरस्तमिवेज्जरिमाणं जगम्याम्॥ १.११६.२५

अश्विनौ- प्राणेशौ । वाम्- युवयोः । दंसांसि- वीर्याणि कर्माणि । प्र- प्रकर्षेण । अवोचम्- अब्रुवम् ।
अस्य- एतस्य राष्ट्रस्य । पतिः- पालकः । स्याम् । सुगवः- शोभनचिद्रश्मिसंपन्नः स्याम् । सुवीरः
स्याम् । उत- अपि च । दीर्घमायुः- दीर्घं जीवनम् । पश्यन्नश्वुवन्- अनुभवन् । अस्तमिव-
स्वसदनमिव सन्तुष्ट्या । जरिमाणम्- जरसम् । इत्- एव । जगम्याम्- प्राप्नुयाम् ॥२५॥